

В.В. Шаповал

*Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230 Україна*

НОТАТКИ ДО КОНСПЕКТУ ФЛОРИ СУДИННИХ РОСЛИН АСКАНІЙСЬКОГО СТЕПУ – 2017

Асканійський степ, природне ядро, конспект флори, нові види

НОТАТКИ ДО КОНСПЕКТУ ФЛОРИ СУДИННИХ РОСЛИН АСКАНІЙСЬКОГО СТЕПУ – 2017. В.В. Шаповал. – У статті розглядаються результати останніх флористичних обстежень та суміжних геоботанічних робіт 2017 р. на території природного ядра та буферної зони Біосферного заповідника "Асканія-Нова" у контексті загальної редакції конспекту флори судинних рослин (Шаповал, 2012), поточних змін таксономічного складу та реєстру місцезростань. Подано інформацію про уперше знайдені види з оцінкою сучасної чисельності, поширеності, еколого-ценотичної приуроченості та припустимої заносної природи останніх.

ЗАПИСКИ К КОНСПЕКТУ ФЛОРЫ СОСУДИСТЫХ РАСТЕНИЙ АСКАНИЙСКОЙ СТЕПИ – 2017. В.В. Шаповал. – В статье рассматриваются результаты последних флористических обследований и смежных геоботанических работ 2017 г. на территории природного ядра и буферной зоны Биосферного заповедника "Аскания-Нова" в контексте общей редакции конспекта флоры сосудистых растений (Шаповал, 2012), текущих изменений таксономического состава и реестра местопроизрастаний. Подано інформацію о впервые найденных видах с оценкой современной численности, распространённости, эколого-ценотической приуроченности и допустимой заносной природы последних.

NOTES TO A SYNOPSIS ON THE FLORA OF VASCULAR PLANTS OF ASKANIAN STEPPE – 2017. V.V. Shapoval. – The results of recent floral surveys and allied geo-botanical works for 2017 in the natural core area and buffer zone of the Biosphere Reserve "Askania Nova" within the context of the general edition of the synopsis on the flora of vascular plants (Shapoval, 2012), current changes of taxonomic composition and locus register are considered in the paper. The information about the first found species with an estimate of current population, prevalence, ecocenotic attachment and acceptable alien nature of the latter was given.

Перші оприлюднені нотатки про сучасні знахідки, редакційні зміни та критичні коментарі до чинного (актуального) конспекту флори судинних рослин асканійського степу унаочнили нагальну потребу та фактологічну насиченість періодичних узагальнень та редакцій загального флористичного списку у ході побіжних обстежень локальної флори (Шаповал, 2016). Дана стаття репрезентує матеріали наступного етапу досліджень щодо змін флористичного складу судинних рослин природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова". Предметом її розгляду стали знахідки нових видів судинних рослин у 2017 р. під час флористичних та геоботанічних обстежень степу, а також прилеглих угідь буферної зони з супутніми описами рослинності. Зокрема, у межах природного ядра виявлено 2 нові види, у тому числі один – новий для території Біосферного заповідника "Асканія-Нова" загалом. Окрім того, у складі флори відновлено один критичний вид з категорії застарілих неконкретних вказівок, попередньо вилучений нами зі списку (Шаповал, 2012).

Матеріали і методи досліджень

Матеріали роботи зібрані у 2017 р. під час маршрутних флористичних обстежень степу та спільних фітоценотичних досліджень територій з різним режимом та історією природокористування у межах природного ядра і буферної зони Біосферного заповідника "Асканія-Нова" за участі д.б.н., професора І.І. Мойсієнка (Херсонський державний університет), dr hab. B. Sudnik-Wójcikowska, dr Maria Zachwatowicz та I. Dembicz (Варшавський університет, Польща). При характеристиці уперше знайдених рослин зазначено чисельність, загальну поширеність, еколого-ценотичну приуроченість та припустиме по-

ходження останніх. Номенклатуру подано за чеклістом флори судинних рослин України (Mosyakin & Fedoronchuk, 1999) та узгоджено з номенклатурно-таксономічною базою International Plant Names Index (IPNI) [www.ipni.org].

Результати досліджень та їх обговорення

Malva neglecta Wallr. (Malvaceae Juss.) – калачики непомітні (рис. 1: А). 19 травня 2017 р. декілька квітучих особин цього одно- чи багаторічного монокарпика знайдено у смугі протипожежного прокошу 33 кварталу масиву "Південний", за 40 м від узбіччя авто-траси Асканія-Нова – Чкалове та неподалік старої господарчої дороги і вівцеферми "Товар-чійська", ліквідованої у 1969 р. (46°28'46.38"N / 33°59'48.48"E) [ASCN: 2 герб. аркуші]. Рослинність, загалом, притаманна прокосам по периметру степу – плакорно-зональні ксероморфні ценози фенісіциальної природи – ас. *Festuca valesiaca* + *Stipa ucrainica* (+ *S. capillata*, *S. lessingiana*), без потужного сухостою та підстилки, з достатньо високим флористичним різноманіттям (близько 35–40 видів / 10 м²). Знайдені екземпляри *Malva neglecta* мали нормальний габітус, без помітних пошкоджень надземної частини, з потужною і достатньо глибокою стрижневою кореневою системою. Безперечно, рослина має заносну природу, раніше не зустрічалась у природному ядрі та прилеглих зонах. За В.В. Протопоповою (1991) є археофітом ірано-туранського походження, епекофітом, західнопалеарктичним елементом з суцільним характером поширення. Наразі чисельність в асканійському степу незначна – група особин, єдине відоме місцезростання.

Рис. 1. Нові види у флорі природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова"

А – *Malva neglecta* у межах протипожежного прокошу по краю 33 кварталу природного ядра (фото В. Шаповала, 19.05.2017 р.); Б – *Scorzonera laciniata* на "лисячій гірці" у загоні № 8 Великого Чапельського поду (фото В. Шаповала, 31.05.2017 р.)

Scorzonera laciniata L. (Asteraceae Bercht. & J. Presl) – козельці роздільнолисті (рис. 1: Б). Зареєстровані 31.05.2017 р. у загоні № 8 Великого Чапельського поду, "лисяча гірка" (46°27'49.45"N / 33°52'5.35"E) [ASCN: 4 герб. аркуші]. Досить чисельна рослина, зростає серед забур'янених заростей *Elytrigia repens* (L.) Nevski та *Vicia villosa* Roth на вершині штучного пагорба обіч екскурсійної стежки та нижче по схилах пагорба. Поодинокі особини реєструються на прилеглий території орнітопарку, по березі "Круглого" ставка.

Статус виду у флорі асканійського степу достатньо заплутаний. Уперше *Scorzonera laciniata* (*Podospermum laciniatum* (L.) DC.) згадує Й.К. Пачоський (Пачоский, 1923, с. 116): "Один экз. на степи в уроч. "Кролики" найден с цв. 4 июня 1922 года Ю.Д. Суховой. Очевидно, растение случайное". Згодом *P. laciniatum* наводить Є.І. Короткова (1964), означаючи його локалітет неконкретно: "Под", – мабуть, йдеться про Великий Чапельський. Зі списку 1974 р. *Scorzonera laciniata* (*Podospermum laciniatum*) зникає без жодних пояс-

нень, "підозріло" поступаючись морфологічно близькому *S. cana* (C.A. Mey.) Griseb. (пізниться ступенем опушеності), що аналогічно до попереднього наводиться з "поду", але з приміткою "випадкова рослина (?)" (Веденьков, Водоп'янова, 1974). Пізніше статус *S. cana* зазнає такої собі пертурбації і означається уже як "Сравнительно редок. По всей степи, спорадически в депрессионных местообитаниях. Автохтонный ассектатор лугово-степных сообществ" (Веденьков, 1989, с. 43), при цьому *S. laciniata* традиційно не згадується і причини цього не пояснюються. Таким чином, статус *S. cana* за браком гербарної документації дотепер лишається критичним. Схоже, що *S. cana* просто заміщує собою *S. laciniata* з попередніх зведень (згадується або один, або інший, але у жодному списку не значаться разом). Проте, сучасна знахідка *S. laciniata* на території Великого Чапельського поду значно ускладнює розуміння цих натурно-флористичних і номенклатурно-таксономічних "взаємовідносин". Наразі проблематично визначити – чи є *S. laciniata* дійсно новим видом у складі флори, чи це, скоріше, умовно новий аборигенний вид, необґрунтовано вилучений зі списку 1974 р. (перевизначений), і помилкою чи, принаймні, недостеменним фактом є присутність самого *S. cana*, "спорадично поширеного у депресійних локалітетах по усьому степу"? Загалом, перелічені дані недостатні і не дають змоги однозначно вилучити *S. cana* зі списку флори асканійського степу, тому останній поки зберігає критичний статус. Зростання ж козелець роздільнолистих *S. laciniata* позиціонує себе беззаперечним фактом, що документується сучасними гербарними зразками.

Vicia angustifolia Reichard (Fabaceae Lindl.) – горошок вузьколистий. 20 та 21 травня 2017 р. спорадичні плононосні особини зустрінуті на перелогах буферної зони, безпосередньо прилеглих до масиву "Південний" природного ядра: східна межа 41 кварталу, переліг, що не обробляється з 2002 р. (46°28'44.47"N / 34° 6'25.88"E) та південна межа 86 кварталу, переліг 1996 р. (46°27'8.46"N / 34° 5'19.28"E) [ASCN: 2 герб. аркуші]. У цих зріджених постексараційних фітоценозах панують *Poa angustifolia* L. (осібне покриття до 50%), *Festuca valesiaca* Gaudin. та *Koeleria cristata* (L.) Pers. (по 5–10%), подекуди аспектує *Stipa ucrainica* P. Smirn., у домішці – *Seseli tortuosum* L., *Eryngium campestre* L. тощо. Сумісно з *V. angustifolia* зростають *V. hirsuta* (L.) S.F. Gray., *V. lathyroides* L. та *V. villosa* Roth.

Єдина вказівка *V. angustifolia* у асканійському степу належить Й.К. Пачоському, стосуючись околиць Великого Чапельського поду: "Около оросительной канавы – редко... Растение, очевидно, заносное" (Пачоский, 1923, с. 107). У списку Є.І. Короткової (1964) *V. angustifolia* зазначається з дендропарку. Подальших зустрічей рослини у природному ядрі не було, а єдина указана не підтверджена гербарними зборами і репрезентує антропогенно трансформовану територію, до того ж без конкретизації місцезростання. У наступних конспектах флори асканійського степу (Веденьков, Водоп'янова, 1974; Веденьков, 1989; Елонова, 1990) вид жодним чином не згадується. Саме з цих причин нами було виключено його зі складу флори, причому у статусі синоніма поліморфного таксону *V. sativa* L. (Шаповал, 2012). Першопричиною такого об'єднання були "паралельні" згадки *V. sativa* у списках 1923 та 1964 рр. з прилеглої до степу території: "*V. sativa* L. в посевах ячменя – изредка (цв. и незр. плоды 23 июня). Растение, очевидно, появилось благодаря посеву привозными семенами. В данном районе нормально никогда не наблюдавшееся и являющиеся сорняком, чуждым нашей флоре" (Пачоский, 1923, с. 107), "Двор института, заносное" (Короткова, 1964, с. 221). Однак, близькі та беззаперечно споріднені види *V. sativa* s. str. (*V. sativa* L. subsp. *sativa*) та *V. angustifolia* (*V. sativa* L. subsp. *nigra* (L.) Ehrh.), що іноді розглядаються у ранзі одного поліморфного *V. sativa* s. l., на думку М.М. Федорончука (2008), є цілком самостійними, тому приналежно до природної флори асканійського степу йтиметься про *V. angustifolia*.

Таким чином, знахідки *V. angustifolia* у флорі перелогів буферної зони, розораних у 1996 та 2002 рр., що безпосередньо межують з природним ядром, змушують утриматись від позиції безапеляційного вилучення виду зі списку флори судинних рослин природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова". Інакше складно збагнути джерело інспермації та процес заносу *V. angustifolia* на розорані у недалекому минулому перелоги, що контактують з одного боку зі степом, а з інших сторін цілком оторочені ріллею чи іншими екотопами та об'єктами сільськогосподарської інфраструктури з

утраченою корінною рослинністю. Мабуть, чисельність рослини у природному ядрі є постійно низькою за спорадичного поширення, але присутність у складі флори має високу ймовірність, тому збереження, точніше відновлення, позиції виду у флористичному списку здається цілком аргументованим.

Висновки

Отже, за результатами маршрутних флористичних обстежень та фітоценотичних досліджень асканійського степу у 2017 р. виявлено 2 нові види судинних рослин: *Malva neglecta* та *Scorzonera laciniata*, причому перший – новий щодо території Біосферного заповідника "Асканія-Нова" загалом. Окрім того, у складі флори відновлено один критичний вид з категорії застарілих неконкретних вказівок, попередньо вилучений зі списку – *Vicia angustifolia*. Оскільки подані матеріали щодо актуальних змін таксономічного складу флори та переліку місцезростань судинних рослин цілком узгоджені з останнім оприлюдненим конспектом (Шаповал, 2012) та оброблені у єдиному методичному руслі з попередніми нотатками (Шаповал, 2016), резонно підбити підсумок, що сучасний об'єм флори судинних рослин асканійського степу складає 527 видів.

- Веденьков Е. П. Флора заповідника "Аскания-Нова" (аннотированный список цветковых растений заповедной степи) / Е. П. Веденьков [Под ред. В. Н. Тихомирова]. – М., 1989. – 52 с.
- Веденьков С. П. Флора заповідного степу "Асканія-Нова" / С. П. Веденьков, В. Г. Водоп'янова // Рослинні багатства заповідного степу і ботанічного парку "Асканія-Нова". – К. : Наук. думка, 1974. – С. 11–58.
- Елонова Л. Д. Реинвентаризация и анализ современного состояния флоры цветковых растений заповедной степи "Аскания-Нова" / Л. Д. Елонова // Мониторинг состояния геофизической среды и биоты Украинского государственного биосферного заповедника "Аскания-Нова" в его типичном природно-антропогенном ряду экосистем : Отчет о НИР (заключительный). УНИИЖ "Аскания-Нова". – № ГР 01870098818. – Аскания-Нова, 1990. – 181 с.
- Короткова Е. И. Динамика растительного покрова южно-украинской степи по наблюдениям в Аскании-Нова : дис. ... канд. биол. наук : 03.00.05 / Е. И. Короткова. – Л., 1964. – 243 с.
- Пачоский И. К. Список растений, обитающих на территории Государственного Заповедника "Аскания-Нова" / И. К. Пачоский // Изв. Гос. Степного Заповедника "Аскания-Нова". – Херсон, 1923. – Т. II. – С. 97–144.
- Федорончук М. М. Таксономічний аналіз роду вика (*Vicia* L., Fabaceae) флори України / М. М. Федорончук // Чорноморський ботанічний журнал. – 2008. – Т. 4, № 2. – С. 197–202.
- Шаповал В. В. Флора судинних рослин асканійського степу / В. В. Шаповал. – Асканія-Нова : ФОП Андреев О. В., 2012. – 195 с.
- Шаповал В. В. Нотатки до конспекту флори судинних рослин асканійського степу: останні знахідки, редакційні зміни та критичні коментарі / В. В. Шаповал // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2016. – Т. 18. – С. 57–66.
- Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural Checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk / Ed. S. L. Mosyakin. – Kiev : M. G. Kholodny Institute of Botany, 1999. – xxiv + 346 p.

Рекомендує до
друку Мойсієнко І.І.